IZRABA PROSTEGA ČASA PRI STAREJŠIH GOZDNIH DELAVCIH NA JUŽNEM POHORJU PO OSVOBODITVI

Angelos Baš

Če sodimo, da je predmet etnologije način življenja posameznih narodov, ta pa nam pomeni razmerje vseh družbenih skupin, ki sestavljajo kak narod, do danih kulturnih prvin kakor tudi vplive, ki jih je imelo zadevno razmerje na življenje teh družbenih skupin,[1] je umljivo, da štejemo tudi izrabo prostega časa za poglavje etnologije. Saj obsega izraba prostega časa, mimo šeg, pri vseh družbenih skupinah razmerje do prvin duhovne kulture (z ustrezno izjemo profesionalnih ustvarjalcev), nadalje večino sestavin družabnega življenja, in naposled prav tako izraža vplive materialnih razmer na sicerčnjo podobo posameznih družbenih skupin.

Spričo navedenega stališča smo imeli za potrebno uvrstiti v obravnavo o načinu življenja gozdnih in žagarskih delavcev na južnem Pohorju v dobi kapitalistične izrabe gozdov tudi preučitev o izrabi prostega časa v tej družbeni skupini.[2] Pri razširitvi omenjene obravnave na najnovejšo dobo, se pravi na dobo po osvoboditvi, so nas mimo novih prvin pri delu najprej zbodle v oči prav tako nove prvine v izrabi prostega časa. Pričevanje o slednjem vprašanju smo porabili za pričujoče vrstice, ki naj upodobijo in razložijo izrabo prostega časa pri starejših gozdnih delavcih na južnem Pohorju v letih po osvoboditvi.

Ker gre tukaj za nadaljevanje navedene obravnave, smo se usmerili h gozdnim in žagarskim delavcem, ki so bili v tem poklicu že pred drugo svetovno vojsko, in smo si tako omogočili potrebne primerjave med razmerami pred osvoboditvijo in po njej. Obravnava o načinu življenja teh, starejših gozdnih in žagarskih delavcev v zadnjih dveh desetletjih je bila

---

[1] **A. Baš,** O predmetu etnologije, referat na posvetovanju o temeljnih nalogah in usmeritvah slovenske etnologije, oddan za Časopis za zgodovino in narodopisje n. v. IV, Maribor 1968.

[2] **A. Baš,** Gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju, v dobi kapitalistične izrabe gozdov, Maribor 1967, str. 242 d.

v omenjenem okviru prva na vrsti tudi zato, ker so v tem primeru metodični prijemi v obeh dobah isti, saj gre obakrat za zbiranje pričevanj na podlagi pogovorov. Zadevna obravnava gozdnih delavcev, ki so prišli v ta poklic po osvoboditvi (predelavo lesa z žagami so v zadnji dobi na južnem Pohorju ponekod prej, ponekod pozneje opustili, žagarski delavci pa so se zvečine preusmerili v gozdno delo), zlasti tistih, ki niso izvirali iz družin predvojnih gozdnih in žagarskih delavcev, bi pomenila posebno raziskavo, ki je še nismo obsežneje začeli. Pri tej raziskavi bi šlo za delavce, ki izvirajo marsikdaj iz kmečkega ali nekdanjega najemniškega okolja in ki so tolikanj številni in lahko v celoti pričujejo o vseh ustreznih vprašanjih, da terja njihova obdelava anketne metode. Ne glede na to pa menimo, da je tudi obravnava, kakršno smo zasnovali v pričujočem spisu, dovolj poučna. Omogoča namreč primerjavo med razmerami v dveh različnih družbenih ureditvah pri eni družbeni skupini; takšna primerjava pri obravnavi mlajših gozdnih delavcev ne prihaja v poštev, ker so ti živeli prej, največkrat kot otroci, v znatnem številu v drugih družbenih skupinah.

Tako skušamo v spodnjih vrsticah dognati, kako so po osvoboditvi izrabljali prosti čas delavci z nekdanjih, po 1945 z agrarno reformo zajetih gozdnih veleposestev na južnem Pohorju: grofa Thurna na območju Rakovca nad Vitanjem, kneza Windischgrätza na območju Lukanje nad Oplotnico in grofa Attemsa na območju Močnika nad Slovensko Bistrico. Tod nahajamo od druge polovice 19. stoletja naprej stalne gozdne in žagarske delavce, naseljene povečini v posebnih delodajalčevih naseljih ali pa v stavbah na samem (v obeh primerih brezplačno), z dodeljenimi vrtovi, njivami in deli frat; drugi gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju so opravljali pred osvoboditvijo to delo samo občasno. Po 1945 so se vrste dotedanjih stalnih gozdnih in žagarskih delavcev na tem ozemlju pomnožile z novimi. Danes je starejših delavcev v omenjenih gozdovih razmeroma malo: deloma so pomrli, deloma so bili, teh je največ, upokojeni, toda večidel šele pred nekaj leti; le prav redki, če ne že kar izjemni, še danes opravljajo gozdno delo. In ker je ostalo vse do današnjih dni v veljavi pravilo, da delajo, dokler morejo, je izraba prostega časa pri upokojenih in zaposlenih obravnavanih delavcih v poglavitnem enaka, zakaj doma živijo upokojenci, kolikor jim dopuščajo moči, enako kakor zaposleni gozdni delavci. Ob tem opredeljujemo kot prosti čas v širšem pomenu ves čas, ki ostaja mimo dela v službi, kot prosti čas v ožjem pomenu pa tistega, ki ostaja mimo dela v službi kakor tudi mimo siceršnjega dela, prav tako potrebnega za obstoj; izrabi slednjega prostega časa so namenjene pričujoče vrstice.

Pričevanja, ki se nanašajo na dobo po osvoboditvi, smo dobili spomladi 1967, medtem ko smo zbrali pričevanja, ki jih navajamo v primerjavo za dobo pred drugo svetovno vojsko, poleti 1963, jeseni 1964, pozimi

1964/65, spomladi 1965 in jeseni 1966. Vsem, ki so pri tem sodelovali,[3] se zahvaljujemo prav tako na tem mestu.

XXXXXX

V dobi pred osvoboditvijo v obravnavani družbeni skupini niso poznali do malega nobenega prostega časa, saj so delali gozdni in žagarski delavci poprečno po 11 in 12 ur na dan; kadar pa so bili doma, je bilo treba delati drva, se ukvarjati z raznimi popravili, skrbeti za krmo, snažiti hlev ipd. Čeprav so bile to tudi naloge žen in otrok, jih ti niso zmogli v celoti. Podobno je bilo z ženami, za katere šegavo pravi ohranjeno ustno izročilo, da so bile proste samo ponoči, kadar so spale.

Prosti čas v obravnavani družbeni skupini so potemtakem uživali praviloma edinole ob nedeljah in praznikih. Če so bili tedaj doma, so počivali ali se sešli s sosedi in se skušali ob tem po možnosti razvedriti (ob kvartanju, igranju na harmoniko in plesu). Včasih so tudi brali, saj so bili mimo dobe pred prvo svetovno vojsko večidel pismeni. Vendar je bilo branje le redka sestavina njihovega prostega časa. Le-tega je bilo, kot nakazano, le malo, medtem ko je potekalo delo, ki je bilo zlasti pri gozdnih delavcih v fizičnem pogledu zelo težko, v osamljenem okolju, tako da so si hoteli ob nedeljah in praznikih odpočiti in prebiti te proste dni vsaj deloma v manj pustem ozračju, kakor je vladalo med tednom pri delu. In bili so naseljeni precej daleč od večjih naselij na vznožju južnega Pohorja, ki se tudi niso mogla ponašati s kaj bolj razgibanim kulturnim življenjem. Tako so bile družine gozdnih in žagarskih delavcev skorajda le izjemoma naročene (na pobudo duhovnikov) na knjige Mohorjeve družbe, ki so jih včasih posojale drugim družinam. Te knjige pa, ki so bile njihovo edino knjižno berilo, so v splošnem malo brali. Še redkeje so brali časnike; izpričan je zgolj en primer, da je bil žagarski delavec naročen na tednik, (ljubljansko) Domovino, pač pa so družinam obravnavane družbene skupi-

[3] Na območju Rakovca so prispevali zadevne podatke Vinko Primožič, gozdar, roj. 1898, Vitanje 106; Lojz Skerlovnik, gozdni delavec, roj. 1898, Paka 75; Rudolf Lamut, gozdni delavec, roj. 1905, Hudinja 93; Ivan Ošlak, žagarski delavec, roj. 1906, Hudinja 86; Jože Mlinšek, gozdni delavec, roj. 1909, Paka 76; na območju Lukanje Ivan Vranjek, logar, roj. 1888, Čadram 1a; Franc Klinc, cestar, roj. 1891, Lukanja 16; Ignac Videčnik, žagarski delavec, roj. 1898, Lukanja 3; pok. Jože Rutnik, žagarski delavec, roj. 1900, Oplotnica 59; Hana Videčnik, žena žagarskega delavca, roj. 1903, Lukanja 3; Veronika Mernik, gospodinja, hči žagarskega delavca, roj. 1905, Lukanja 5; Miha Rožič, logar, roj. 1905, Hudi vrh 19; Franc Klinc, gozdni delavec, roj. 1907, Lukanja 12; Jula Rožič, vdova po gozdnem delavcu, roj. 1908, Lukanja 13; Franjo Kapun, logar, roj. 1912, Oplotnica 183; na območju Močnika Franc Sep, gozdni delavec, roj. 1889, Planina pod Šumikom 2; Leopoldina Sep, gospodinja, hči gozdnega delavca, roj. 1895, Planina pod Šumikom 5; Antonija Špenga, žena logarja, roj. 1898, Planina pod Šumikom 13; Marija Črešnar, žena gozdnega delavca, roj. 1903, Smolnik 43; Stanko Jesenek, cestar, roj. 1910, Smrečno 5; Jože Strehar, logar, roj. 1914, Planina pod Šumikom 13; Justina Aplinc, vdova po gozdnem delavcu, roj. 1914, Planina pod Šumikom 14; Helena Kušar, vdova po gozdnem delavcu, roj. 1921, Planina pod Šumikom 5.

ne kdaj pa kdaj posojali časnike logarji. Samo v prav izjemnih primerih so kupovali gozdni in žagarski delavci tednik Slovenski gospodar, medtem ko so brali dnevnike edinole po naključju. Ustno slovstvo ni bilo dosti številnejše. Mimo nekaterih pesmi Jurija Vodovnika je bilo omejeno zlasti na pripovedke. Ohranjali so ga predvsem ob naslonitvi na dano izročilo, največkrat ne da bi verjeli v vsebino pripovedk, ki so jih imeli zgolj za zapuščino starejših dob brez stvarnega pomena.

Kadar se ob nedeljah in praznikih po maši ali izplačilu niso vrnili kmalu domov, v bližnjih večjih naseljih praviloma niso obiskovali nobenih kulturnih prireditev. Izobrazba je bila premajhna, izročilo in nagnjenje do veseljačenja v gostilnah pa močneje kakor mik amaterskih predstav in (enega samega) kina na bližnjem ozemlju. Dramske in filmske predstave so lahko razumeli le z umskim naporom, tako da so jim bile spričo tega kakor tudi spričo njihove celotne življenjske ravni tolikanj tuje, da jim največkrat niso dajale užitka. Zdoma so torej v obravnavani družbeni skupini prebijali prosti čas skoraj izključno le na veselicah in v gostilnah.

Na veselice so hodili v bližnje kraje predvsem ob proščenjih; toda to so bili le redki dnevi v letu. Pogostejši so bili obiski gostiln, tja so hodili zvečine dvakrat na mesec, po izplačilu. Ob tej priložnosti so po navadi nakupili hrano v najbližjem naselju, ki je imelo trgovino, in nato zavili v tamkajšnjo gostilno. Pri tem so može zvečine spremljale žene, ki so pomagale nositi domov hrano, tu in tam pa so jemali v gostilne tudi otroke. Obisk gostiln razlaga ohranjeno ustno izročilo deloma s tem, da so se morali tam okrepčati, tako da so bili potem kos tolikanj težkemu bremenu, kakor je povečini bila kupljena hrana. Gostilne pa so po tem viru obiskovali tudi še zato, ker so se radi opijanjali. Enoumno je namreč sporočeno, da so se v pijanosti počutili najbolj srečne. Težko delo kakor tudi celotno življenje gozdnih in žagarskih delavcev v osamljenem okolju je iskalo za protiutež trenutke, ko je postal svet brezskrbnejši in vedrejši ali ko so bile vsakdanje razmere pozabljene in je bilo mogoče zaživeti življenje brez nadlog in v bolj ali manj razigrani družbi. Ta želja je bila pri obiskih gostiln močnejša kakor potreba po okrepčilu za na pot domov. Ob tem pa v obravnavani družbeni skupini ni bilo hudih alkoholikov, saj so lahko prihajali v gostilne skorajda samo ob dnevih, ko niso delali, a tudi tedaj so imeli na voljo le omejene vsote. In malokdaj se je dogajalo, da je trpela zavoljo gostilniških obiskov njihova splošna življenjska raven.

Poročeni delavci se v gostilnah, zlasti v družbi žen, v poglavitnem niso pretepali, temveč mimo pogovorov plesali ali peli, medtem ko so se neporočeni, predvsem tisti, ki niso odslužili vojaščine, marsikdaj tepli, vendar malone nikoli med seboj, temveč s kmečkimi fanti; smrtnih primerov ob tem ni bilo. Neredko so sledile zaporne kazni, ki so na prestopnike do malega vedno vplivale tako, da se potlej pretepov niso več udeleževali. V gostilnah so tudi največ kadili. K temu je posebej spodbujala družba, prav tako pa tudi pijanost. Medtem ko je bilo v starejšem času precej v navadi čikanje, je pozneje prevladalo kajenje. Redkeje so kadili cigare (viržinke), pogosteje pa pipe in v času stare Jugoslavije čedalje bolj tudi cigarete, ki so si jih deloma zvijali sami, deloma pa so jih kupovali (naj-

bolj cenene vrste). Kadili so skorajda vsi gozdni in žagarski delavci. Le izjemoma so kadile ženske (v starejšem času je izpričano kajenje pipe), ponekod pa so njuhale.[4]

Po osvoboditvi je bilo pri gozdnih in žagarskih delavcih na južnem Pohorju do uvedbe osemurnega delavnika (ta je bil uveljavljen ponekod prej, ponekod pozneje) prostega časa prav malo, podobno kakor v vsej dobi do druge svetovne vojske, saj so delali tudi po letu 1945 do 10 in včasih celo do 12 ur na dan. Kolikor je ob takšnem delavniku ostalo delavcem kaj prostega časa, so ga praviloma izrabljali za delo doma, prav kakor v prejšnjih desetletjih. Tudi zdaj je bilo treba delati drva, oskrbeti vse potrebno za živino, kositi ipd., ne glede na to, da so se s tem ukvarjale, kot nekoč, tudi žene in otroci. Glede same izrabe (ne obsega) prostega časa med tednom pa se razmere z uveljavitvijo osemurnega delavnika prav tako niso kaj bolj spremenile. Tudi potem so delavci ob delavnikih doma komajda počivali, temveč so mimo tega, da so se lotevali navedenih opravil in v omejenem obsegu odsluževali kmetom zemljo za saditev krompirja in setev žita, pogosto hodili na delo na kmečka posestva, kjer je primanjkovalo delovne sile. Z drugimi besedami: kljub uveljavitvi osemurnega delavnika gozdni delavci med tednom vse do danes skorajda ne poznajo prostega časa v ožjem pomenu. Pred uvedbo osemurnega delavnika je šlo to predvsem na račun njihovega službenega dela, pozneje pa je bilo tako tudi zato, ker so si prizadevali v prostem času kar najbolj povečati svoj zaslužek.

Žene v teh družinah so imele z gospodinjstvom in drugimi deli toliko opraviti, da med tednom skorajda niso poznale prostega časa, prav kakor je bilo pred osvoboditvijo. Vrh tega so prav tako v zadnjih dveh desetletjih predvsem žene odsluževale kmetom zemljo, ki so jo delavci dobili od njih v izrabo, te zemlje pa je bilo zdaj več kakor pred drugo svetovno vojsko, saj ni več frat, kjer bi lahko, kot je bilo na nekdanjih gozdnih veleposestvih, brezplačno sadili do malega ves krompir, pa tudi precej žita. Potemtakem tudi žene v obravnavani družbeni skupini po osvoboditvi niso izrabljale med tednom prostega časa v večji meri ko v vsej prejšnji dobi.

Ob takšni poglavitni podobi prostega časa ob delavnikih so med redkim počitkom doma, deloma pa tudi pri delih v hiši, včasih poslušali radio. Radijske sprejemnike lahko najdemo sredi 60-tih let skorajda v vseh hišah gozdnih delavcev na južnem Pohorju; tisti, ki si jih doslej niso omislili, so prave izjeme. Prvi so kupili radijske sprejemnike tisti gozdni delavci, ki so prišli v ta poklic po osvoboditvi. Postopoma so jim sledili drugi, se pravi starejši delavci, in sicer zato, da ne bi bila njihova veljava za stopnjo nižja, pa tudi zato, ker so se ob prvih radijskih sprejemnikih v tej družbeni skupini, v gostilnah, na gozdnih upravah in drugod prepričali o koristih in prijetnostih, ki jih ima poslušanje radijskega programa. Najprej so si omislili radijske sprejemnike (po 1950)

[4] O vsem tem nadrobneje **A. Baš**, Gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju v dobi kapitalistične izrabe gozdov, na nav. mestu.

na Rakovcu; ta je imel že pred drugo svetovno vojsko svojo elektrarno in so lahko tamkajšnji delavci že v 30-tih letih včasih ob nedeljah in praznikih poslušali radio v logarnici. V Luknji (ta je bila sicer prav tako elektrificirana pred drugo svetovno vojsko, vendar ne s takšno napetostjo, frekvenco in tokom, da bi bilo mogoče poslušati radijske sprejemnike, z izjemo baterijskih) in na bližnjem območju in pa na območju Močnika so večidel kupovali radijske sprejemnike približno od leta 1960 naprej ali kmalu po elektrifikaciji. Mimo že navedenih razlogov, ki jim je treba dodati še ustrezen zaslužek, kakršnega pred osvoboditvijo ni bilo, je bil končni razlog za nakup radijskih sprejemnikov (zvečine na obroke) v hotenju premagati samotno življenje v teh krajih. Izpovedi v družinah gozdnih delavcev se povsem ujemajo v tem, da so kupili radijske sprejemnike zavoljo poročil (zavoljo »novic«, »da bi vedeli, kaj se godi«), vremenske napovedi, napovedi časa, poljudnih predavanj, ki so jim lahko rabila pri delu (govorjena beseda jim je v ta namen bolje ustrezala kakor pisana, saj je daljše branje zanje najpogosteje pomenilo napor ali težavo), in naposled zavoljo »domače« glasbe (operne in simfonične glasbe, pa tudi popevk nimajo radi). Omenjene oddaje poslušajo med tednom zjutraj, pred delom, in zvečer, ko je vsa družina doma, medtem ko odpirajo ženske radijske sprejemnike tudi čez dan, vendar se to v splošnem dogaja redkeje in največkrat ne za dolgo.

Televizijskega sprejemnika ni do danes v nobeni družini gozdnih delavcev na južnem Pohorju. V Lukanji je sindikalni televizor, v Močniku ima televizijski sprejemnik logar, v bližini pa nekateri kmetje. Toda gozdni delavci med tednom z izjemo nekaterih sobotnih večerov le redkokdaj gledajo televizijski program. Da bi hodili zvečer od hiše, za to si ne vzamejo časa, poleg tega pa tožijo nekateri starejši delavci, da jih od gledanja televizije bolijo oči. Res je tudi, da vsi navedeni televizorji med tednom niso dostopni (za sobo s televizorjem v Lukanji ni zmerom na voljo ključa; tudi znajo le redki ravnati s televizorjem, nekateri kmetje, ki imajo televizorje, pa so za obiske ob večerih med tednom preveč oddaljeni).

V omembe vrednejšem obsegu so prosti čas tudi po osvoboditvi izrabljali samo ob nedeljah in praznikih. Če so bili tedaj doma, so se skušali kar najbolj odpočiti. Ob nedeljah in praznikih po veliki večini niso delali, mimo tega, da je bilo treba kuhati in nakrmiti živino. Ob takšnem počitku so pogosto poslušali radio, vsekakor več kakor med tednom. Medtem ko je bil ob delavnikih od glasbenih oddaj najbolj priljubljen Večer domačih pesmi in napevov (ob četrtkih), so ob nedeljah in praznikih najrajši poslušali oddajo Naši poslušalci čestitajo in pozdravljajo; v obeh oddajah prevladujejo »domače« pesmi. Tudi ob slednjih dneh pa so bili pozorni na govorne oddaje, ki smo jih omenili zgoraj. Ob nedeljah in praznikih in ob sobotah zvečer so gledalci tudi televizijo v večjem številu kakor med tednom. Vendar so med gozdnimi delavci, ki so gledali ob teh dneh televizijski spored, prevladovali mlajši; starejših delavcev je bilo med televizijskimi gledalci manj. Deloma je bilo tako, kot nakazano, zavoljo starosti, ko so jim do neke meje opešale oči, deloma pa je bil televizijski spored zanje nekoliko manj umljiv ali privlačen kakor radijski (ker zvečine niso

razumeli drugega jezika in jih niso zanimali prenosi športnih dogodkov, zabavno-glasbene oddaje s prevladujočimi popevkami ipd.).

Mimo tega, da so hodili ob nedeljah in praznikih z doma gledat televizijo, so hodili tedaj, kakor je bilo tudi v vsej dobi pred osvoboditvijo, na obiske. Tu je šlo povečini za obiske pri bližnjih gozdnih delavcih, le redko za obiske pri okoliških kmetih. V obeh primerih so bili ti obiski pomenki iz stvarnih potreb ali pa snidenja zavoljo kratkočasja, zlasti glede na sicer osamljeno in nemalo pusto življenje v teh krajih. Ob teh priložnostih so ponekod kvartali; igre so ostale praviloma iste kakor pred drugo svetovno vojsko (največ so igrali »šnopsl«); tudi zdaj po navadi niso igrali za denar. Vendar igranje kart na teh obiskih ni bilo redno. (Šah so znali igrati edinole mlajši gozdni delavci, ki so se ga po veliki večini naučili igrati v šoli, po osvoboditvi.) Podobno kakor karte je bila ob navedenih priložnostih v navadi pesem ob pijači. Kjer je bilo pri hiši vino ali žganje, tam so se posebej radi zbrali in včasih tudi zapeli, zlasti če se je našel med njimi harmonikar (iz vrst gozdnih delavcev ali od drugod). Takrat so tu in tam prav tako zaplesali; plesi so bili v poglavitnem isti ko pred osvoboditvijo: največ so plesali polko in valček. Nikoli pa niso plesali ob radijski glasbi.

Razen v vinotoče so hodili gozdni delavci k bližnjim kmetom, kot rečeno, deloma tudi na obiske. Taki primeri so bili sicer le redki, spričujejo pa, da so se nekdanje malone nepremakljive pregraje v družabnih stikih s kmeti, ki so lastniki zemlje, na katerih so živeli, in gozdnimi delavci, ki ne premorejo ne svoje zemlje ne svojega doma, v nekem obsegu odpravile, saj so gozdni delavci zdaj pomenili v svojem prostem času med tednom za kmete dragoceno delovno silo, ki bi si jo ti sicer stežka zagotovili za daljšo dobo in je bila tudi kos tako rekoč vsakršnemu delu. Tako je zavoljo te odvisnosti kmetov od gozdnih delavcev ponekod prišlo tudi do medsebojnih družabnih stikov ob nedeljah in praznikih. Poleg naštetih obiskov so bili pri gozdnih delavcih ob navedenih dneh v navadi še obiski pri otrocih, ki živijo v bližnjih naseljih (bodisi na Pohorju, bodisi v krajih ob njegovem vznožju).

Zadnja sestavina v prostem času, ki so ga izrabljali gozdni delavci ob nedeljah in praznikih doma, je bilo branje in ohranjevanje ustnega slovstva. Kot povedano, so bili že v stari Jugoslaviji gozdni in žagarski delavci povečini pismeni, tako da v tem pogledu ni bilo ovire za branje. Če so kljub temu tudi po osvoboditvi le malo brali knjige, so razlogi za to v poglavitnem isti, kot so bili prej. Dela je bilo med tednom (v službi in drugega) zelo veliko, in bilo je tudi telesno zelo zahtevno; zato so se hoteli v prostem času, ki so si ga privoščili predvsem le ob nedeljah in praznikih, zlasti odpočiti in se razvedriti, tako da bi lahko nato zopet kar najbolje zmagovali svoje delo in da bi si hkrati olepšali samotno in enolično življenje. Zato so izrabljali prosti čas predvsem tako, kakor je bilo povedano. Branje knjig je bilo ob tem manj v navadi, saj je terjalo glede na splošno stopnjo izobrazbe največkrat tudi umski napor, to pa je bilo v nasprotju z njihovimi poglavitnimi nameni pri izrabi prostega časa. In kakor so bile v stari Jugoslaviji do malega le izjemne družine gozdnih in

žagarskih delavcev naročene na mohorske knjige, tako je ostalo z manjšimi spremembami vse do današnjega dne. Število naročnikov knjig Mohorjeve družbe je ostalo v poglavitnem enako. Nekateri, zlasti mlajši delavci so se naročili na knjige Prešernove družbe; toda teh družin je precej manj kakor družin, ki so naročene na mohorjevke. Pri starejših delavcih je izročilo močnejše kakor marsikdaj živahno priporočanje knjig Prešernove družbe. Drugih knjig gozdni delavci doslej nimajo. Medsebojno izposojanje knjig je redko izpričano. — Ponekod je ustanovila šola ali gozdna uprava izposojevalne knjižnice, vendar so si starejši delavci le prav malokdaj izposodili kako knjigo.

Drugače je s časniki. Dandanes so redke družine gozdnih delavcev, tudi starejših, ki ne bi bile naročene na noben list. K takšnemu stanju je po vsem videzu pripomoglo najprej to, da so spočetka po zaslugi sindikata zastonj dobivali sindikalno glasilo Delavska enotnost, s tem pa jim je v neki meri prišlo v navado branje listov, tako da so se potlej, ko niso več brezplačno dobivali Delavske enotnosti, sami naročili na kak list. Ker je bila poglavitna želja pri branju časnikov ta, da se poučijo o »gospodarskih novicah« ali da zvejo, »kaj se godi«, so se naročili praviloma na Kmečki glas, Večer ali Celjski tednik. Ti listi jih najbolje poučujejo, zlasti o domačih dogajanjih, in prinašajo drugačno berilo ko knjige: vse bolj neposredno rabijo potrebam gozdnih delavcev, članki v njih so kratki in ne terjajo daljšega branja, drugače kot knjige, in končno je mogoče posamezno številko časnika z večjim ali manjšim pridom prebrati tudi le deloma, zopet drugače kakor knjige. Tako dopolnjujejo listi radio, ki pa ga, kakor rečeno, delavci laže in rajši poslušajo, kakor berejo liste. Kot knjig tudi časnikov največkrat ne posojajo. — Vsekakor je v tem pogledu pomemben razloček nasproti predvojni dobi, ko so brali liste samo izjemoma ali naključno. Mimo omenjenega so na takšen razvoj vplivali s svojim zgledom tudi mlajši delavci, ki so jih starejši delavci v nemajhnem številu posnemali, da bi bili tudi glede tega na isti ravni, potem ko so se prepričali, da je branje tiska koristno. In danes so tudi upokojenci praviloma naročeni na list Upokojenec.

Če ustreza branje listov zlasti želji po takšnih ali drugačnih potrebnih poučitvah, pa pomeni branje knjig Mohorjeve ali Prešernove družbe tudi neke vrste kratkočasje. Toda to velja edinole za izjemne, za spoznanje bolj izobražene delavce; večina jemlje knjige v roke prav tako predvsem zavoljo pouka v tej ali oni smeri, ki pa ga, kot povedano, ne štejejo za tolikanj potrebnega in dostopnega kakor spoznanja iz časnikov. Najpogosteje brana knjiga je, kot je podoba, mohorski koledar.

Brali so, kot poudarjeno, zlasti ob nedeljah in praznikih. Med tednom je bilo preveč dela in bili so preutrujeni, da bi segali po knjigah, do neke meje pa tudi po časnikih. Zdi se, da so po osvoboditvi prav tako možje brali nekaj več kakor žene, ki so bile ob nedeljah in praznikih manj proste kakor možje. Največ so brali pozimi, ko so se najbolj držali doma. Navada, da je bral kdo naprej, kakršno poznamo deloma iz dobe pred drugo svetovno vojsko, se je ohranila sem in tja tudi v leta po osvoboditvi: če je bilo v knjigi ali časniku kaj prav posebno poučnega ali mikav-

nega, je prebral to bralec vsem v hiši; včasih je bil naprošen, naj prebere takšne odstavke tisti, ki je znal v družini najbolje brati, ali pa so otroci brali staršem, če so bili ti preobremenjeni z delom, manj izurjeni v branju ali slabovidni.

Glede ustnega slovstva se pri starejših ali predvojnih gozdnih delavcih podoba v zadnjem času ni spremenila. Pesmi Jurija Vodovnika še danes marsikje pojejo in veljajo za precej priljubljene. (Komajda pa jih poznajo mlajši delavci.) Pripovedke je slišati po osvoboditvi manj ko prej. To je do neke meje ostala navada predvojnega rodu, medtem ko pri mlajših še zdaleč niso več tolikanj uveljavljene, kakor je bilo to pred vojsko. Po osvoboditvi tudi še manj verjamejo v vsebino pripovedk; te zato nimajo prave veljave, zlasti v primerjavi s tiskano besedo, ki jo v splošnem štejejo za koristno prvino v svojem življenju in jo opredeljujejo na bistveno drugačno ali višjo raven, kakor jo pripisujejo pripovedkam.

Kar zadeva izrabo prostega časa drugod, se pravi ne doma, v njihovih naseljih ali njihovi neposrednejši bližini, temveč v drugih krajih, zlasti v južnejšem območju Pohorja in njegovem vznožju, je treba najprej poudariti, da prihajajo po osvoboditvi gozdni delavci ob nedeljah in praznikih tja v poglavitnem redkeje kakor pred drugo svetovno vojsko. Izplačilo namreč zvečine ni več na sedežih gozdnih uprav, temveč v delavskih naseljih. In ker imajo gozdni delavci razen rakovških tudi k maši vse bliže na Kunigundo, Kebelj, Tinje ali v Šmartno, prihajajo zato ob nedeljah zdaj precej redkeje v Vitanje, Oplotnico ali Slovensko Bistrico. Deloma pa hodijo v slednje kraje konec tedna, po uvedbi prostih sobot (po tri na mesec), kadar jih zanese tja potreba ali kadar ne morejo opraviti vsega, kar želijo, v bližnjih naseljih. In po osvoboditvi lahko člani družin gozdnih delavcev tudi med tednom, če je sila, pridejo vsaj v eno smer s tovornjaki v omenjena večja naselja na vznožju Pohorja. Za izrabo prostega časa v družinah gozdnih delavcev zunaj njihovih domov ali njihove najbližje okolice je vse to v marsičem pomembno.

Obiski filmskih predstav so redki, tudi pri mlajših delavcih. Med tednom se ob redkih opravkih v Vitanju, Oplotnici (v obeh krajih so dobili po osvoboditvi kino) in Slovenski Bistrici (kjer je bil kino že v stari Jugoslaviji) ne zadržujejo tam do večera, in večidel je tako tudi ob nedeljah in praznikih. Filmske predstave pa so največkrat zvečer. Čeprav se je izobrazbena raven predvojnih gozdnih delavcev spričo dogajanj, v katerih so neposredno ali posredno sodelovali med okupacijo in narodnoosvobodilnim bojem, prav tako pa tudi z branjem časnikov in s poslušanjem radia v zadnjem času za spoznanje vzdignila, filmske predstave še vedno teže razumejo ali pa le-te terjajo zavoljo branja napisov prav tako ustrezne napore; povrhu nekateri, resda le redki starejši gozdni delavci tudi ne znajo brati. Tako med starejšimi delavci po osvoboditvi ni bilo posebnih želja po obisku filmskih predstav, tudi zato, ker zdaj manj prihajajo ob dnevih teh predstav v naselja, ki imajo kinematografe in ki so tudi precej oddaljena. Vsekakor zgolj zavoljo obiska filmske predstave doslej noben gozdni delavec ni šel v Vitanje, Oplotnico ali Slovensko Bistrico. Zato je povsem umljivo, če so bili starejši gozdni delavci le redko v kinu, medtem

ko jih je vrsta, ki tudi po osvoboditvi niso nikoli videli filmske predstave. Če pa so si kdaj ogledali filmsko predstavo, je bilo to predvsem po naključju. Da so vsebino filmov samo do neke mere razumeli, spričuje ustno izročilo, po katerem smo ugotovili, da nihče ni znal niti približno obnoviti vsebine kakega filma, ki ga je videl. S tem pa ni rečeno, da jim nekateri filmi niso do neke meje ugajali. Podoba je, da najrajši gledajo kavbojske in vojne filme, kjer jih pritegujejo razgibani prizori. — V naseljih gozdnih delavcev niso gostovali potujoči kinematografi, razen pred leti v Lukanji, ko so si šli ogledat predstavo menda vsi delavci, ker je bil to pač dogodek za celotno naselje in jih je gnala tja radovednost.

Podobno kakor z obiski filmskih je tudi z obiski amaterskih dramskih predstav v navedenih večjih naseljih na vznožju južnega Pohorja. Razloček je v tem, da so bile takšne predstave vse redkejše, vrh tega pa gozdni delavci pogosto niso bili obveščeni o njih. Tako je edinole v ustnem izročilu iz Lukanje sporočeno, da so tamkajšnji delavci videli dve takšni predstavi, eno na Cezlaku (Miklovo Zalo), drugo v Oplotnici (naslova dela se ne spominjajo). Splošno pa velja, da amaterskih dramskih predstav iz omenjenih razlogov niso obiskovali. Pač pa so v velikem številu poslušali skupine t. im. narodno-zabavne glasbe, kadar so te gostovale v nekaterih bližnjih naseljih. In redno so obiskovali otroške predstave ali prireditve v šoli, vendar zavoljo otrok, ne zavoljo vsebine teh uprizoritev. — Sami niso gozdni delavci uprizarjali nobenih predstav in niso imeli svojih pevskih ali instrumentalnih zborov, kakor je bil v 30-ih letih petali šestčlanski tamburaški zbor na Rakovcu, ki ga je ustanovil tamkajšnji učitelj. Takšna je bila podoba mimo pomanjkanja lastne ali učiteljske pobude tudi zato, ker ni delovalo pri njih nobeno kulturno-prosvetno (niti kakšno drugo) društvo.

Obiski gledališča so se začeli v zadnjih letih, vendar se jih razmeroma pogosto udeležujejo tudi starejši delavci. V zadnjih letih je namreč začel sindikat skupno z gozdnimi upravami organizirati brezplačne obiske gledaliških predstav v Mariboru. Avtobusi odpeljejo delavce iz njihovih naselij v mariborsko gledališče, kjer so zanje rezervirani sedeži, po predstavi pa jih zapeljejo zopet na njihove domove. Za območje Močnika je izpričano, da so predložili tamkajšnjim delavcem seznam predstav; na podlagi naslovov uprizarjanih del so gozdni delavci sami odločili, katero predstavo si bodo ogledali. Takšne obiske gledališča organizirajo enkrat na leto. Praviloma se jih udeležujejo aktivni delavci; upokojenci pridejo za to v poštev predvsem v primerih, če ni izpolnjeno število predvidenih prijav ali če je kateri od priglašencev odpovedal udeležbo. Kolikor so starejši delavci, bodisi v aktivni službi, bodisi kot upokojenci, doslej obiskovali gledališče, je enoumno sporočeno, da so te predstave spričo svoje splošne izobrazbene ravni, kakršna je zanje značilna v dobi po osvoboditvi, dosti bolje razumeli kakor filme, saj je šlo tu vselej za predstave v slovenščini in za umljivejše dogajanje, (razen oper). Zavoljo tega kakor tudi zavoljo brezplačnega skupnega izleta v mesto so bili obiski gledaliških predstav pri vseh gozdnih delavceh bolj priljubljeni kakor obisk filmskih in amaterskih dramskih predstav. Od predstav, ki so jih videli

naši gozdni delavci v gledališču, so jim ostale v spominu Nestroyeva Teta iz Amerike, Gobčeva Planinska roža in Smetanova Prodana nevesta. Drugih predstav se po naslovih ne spominjajo.

Veselice ob proščenjih, ki so prevladovale do druge svetovne vojske, so se potlej povečini nehale, medtem ko druge veselice na južnem Pohorju zdaj niso številnejše. V našem primeru gre predvsem za veselice, ki jih je prirejal sindikat v sodelovanju z gozdnimi upravami na večer pred praznikom dela, 1. majem. Toda te veselice, ki so bile deloma v delavskih naseljih ali tako rekoč doma, so morali pred časom opustiti zavoljo pomanjkanja denarja, deloma pa baje tudi zavoljo pretepov. Sindikalnih veselic so se udeleževali malone vsi gozdni delavci, medtem ko manj hodijo na druge veselice: na gasilske v bližnjih večjih naseljih ali na redkejše tamkajšnje lovske veselice. — Proslava dneva republike 29. novembra, je v šoli, prav tako proslava dneva žena, 8. marca. (Nekateri mlajši gozdni delavci hodijo za 29. november kot avtostoparji na Roglo in Pesek).

Obiski gostiln so postali po osvoboditvi redkejši, kakor so bili prej. Razlogov za to je več. Izplačilo, ki je bilo pred drugo svetovno vojsko zvečine dvakrat na mesec in po katerem (bilo je navadno združeno z nakupom hrane) so navadno zavili v gostilne, je v zadnjem času le enkrat na mesec. Na Kunigundi in na Keblju, kamor hodijo delavci iz lukanjskega območja k maši, ni več gostiln, tam so le trgovine, kjer je mogoče kupiti tudi vino ali žgane pijače; takšna trgovina pa je zdaj prav tako v Lukanji, kjer kupujejo zato delavci mimo drugega tudi alkoholne pijače, ki jih pijejo doma, v družini ali v krogu drugih delavcev. Tamkajšnji delavci torej najmanj zahajajo v gostilne čeprav je pri njih poraba alkohola, bodisi doma, bodisi drugod (kadar jih zanese pot v Oplotnico in grejo takrat tudi v gostilne) še zmerom velika, in sicer povečini ne bistveno manjša kakor pred drugo svetovno vojsko. Nekaj več ko lukanjski delavci obiskujejo gostilne delavci iz območja Močnika. Ti kupujejo hrano v bližnjih večjih naseljih, kamor hodijo tudi k maši; v teh naseljih pa so ostale gostilne do današnjega dne. Podobno je z rakovškimi delavci, ki hodijo v Vitanje po izplačilo, k maši in zavoljo nakupov. V obeh slednjih primerih je poraba alkohola nekaj manjša, kakor je bila do druge svetovne vojske.

Razen iz navedenih razlogov se je zmanjšal obisk gostiln prav tako zato, ker gozdni delavci po osvoboditvi ne živijo več tolikanj osamljeno ali ločeno od drugih naselij kakor pred okupacijo. Tovornjaški in avtobusni promet je pomnožil zveze teh krajev z drugimi, tako da lahko pripadniki teh družin praviloma tudi med tednom razmeroma hitro pridejo v večja naselja in nazaj (po takšni poti zdaj pogosto vse laže tovorijo domov nakupljene potrebščine kakor nekoč peš). Nadalje so s časniki, radiom in televizijo do neke meje premagali samotnost življenja v teh krajih. In v zadnjih letih so, kot omenjeno, odpomogle izolirani naravi teh naselij prav tako proste sobote, v manjši meri pa tudi izleti, o katerih bomo še spregovorili. Vrh tega je tako zboljšana splošna raven izobrazbe v obravnavani družbeni skupini (ne glede na zgled mlajših delavcev, ki v splošnem pijejo manj kakor starejši ali predvojni delavci) sovplivala, da se je poraba alkohola za spoznanje zmanjšala.

Mimo povedanega je ostala v gostilnah izraba prostega časa in njen namen enaka, kakor je bila pred drugo svetovno vojsko. Delo gozdnih delavcev je kljub vsemu še naprej podobno težko kakor prej in poteka hkrati z vsem življenjem v delavskih naseljih vendarle v precej osamljenem okolju, navzlic navedenim spremembam v dobi po osvoboditvi. Tako je pri njih do danes ostala bolj ali manj živa želja po upijanjanju ali pozabi vsakdanjih razmer in določeni vrsti razvedrila. Pač pa se je, kot rečeno, zmanjšala poraba alkohola; zdaj spijejo posamezniki v gostilnah le redkeje več ko pet litrov vina (pred drugo svetovno vojsko so spili tudi po dvakrat toliko). Glede na poprečne mesečne zaslužke, ki so se sukali sredi 50-tih let okoli 10.000 (starih) dinarjev, okoli 1960 med 20.000 in 30.000 dinarji in sredi 60. let od 70.000 do več ko 100.000 dinarjev, niso trpeli ob ugotovljeni porabi alkohola pomanjkanja temeljnih življenjskih potrebščin, čeprav stroški ob obiskih gostiln niso bili majhni.

Pretepi so postali redkejši. Temu so pripomogle strožje kazni, kakršne so uveljavili po osvoboditvi zoper takšne prestopke. Starejši delavci so glede na svoja leta seveda manj nagnjeni k obračunavanju te vrste, medtem ko so mlajši delavci spričo svoje drugačne omike ne pretepajo toliko kakor njihovi vrstniki v predvojnih desetletjih.

Kar zadeva kajenje, so mimo tega, da še naprej največ kadijo v gostilnah, spremembe v dobi po osvoboditvi naslednje. Kadijo skoraj izključno le cigarete; pipe so le redko v navadi, medtem ko so cigare tako rekoč povsem opustili. To razlaga ustno izročilo s tem, da so zdaj na voljo zlasti cigarete, vse manj pa drugi navedeni tobačni izdelki. Ženske malone nikjer ne njuhajo več.

Novo prvino v izrabi prostega časa zdoma pomenijo sindikalni izleti. Ti dopolnjujejo božje poti, ki so jih po odpravi vozovniških popustov za letni oddih do malega opustili. Dotlej so redno hodili na Brezje in po osvoboditvi hkrati tudi na Bled; druge božje poti naših gozdnih delavcev, k Sv. Antonu pri Ribnici na Pohorju, 13. junija, in na Brinovo goro, za binkošti, so prišle po osvoboditvi precej iz navade. Vsekakor imajo sindikalne izlete bolj v čislih kakor božje poti. Stroški, ki so povezani s temi izleti, so majhni. Ti izleti so praviloma dvodnevni in peljejo udeležence največkrat na morje, prav tako pa tudi v druge slovenske pokrajine, zlasti na Gorenjsko in Notranjsko (Postojna), tu in tam tudi v Zagreb (na velesejem). Za gozdne delavce iz območja Močnika je sporočeno, da so bili pred kratkim v Trstu in Benetkah.

Spočetka so zlasti starejši gozdni delavci hodili na takšna potovanja z neko negotovostjo, iz strahu pred neznanim, saj niso pred drugo svetovno vojsko, če odštejemo vojaščino, prihajali v poglavitnem dlje ko do Maribora in Celja. Vendar je začetni odpor premagalo to, da so potovali skupaj s svojimi najbližjimi znanci ali sodelavci in da se tako niso kaj bolj bali ali ogibali stikov s tujimi ljudmi, kot je bilo pred drugo svetovno vojsko marsikdaj značilno za razmerje obravnavanih gozdnih delavcev pri stikih z neznanim okoljem. Prijetne izkušnje s teh izletov so pritegnile tudi tiste, ki se sprva niso mogli odločiti za udeležbo na teh potovanjih.

Tako so razmeroma kmalu hodili na te izlete skorajda vsi delavci, ki niso bili upokojeni. A tudi za upokojence so sčasoma začeli prirejati nekatere podobne izlete. Pri takšnih izletih je šlo za spremembo okolja, združeno s primerno družbo in z vedrim razpoloženjem, prav tako pa so ti izleti tudi poučni in poceni. Iz navedenih razlogov je umljivo, da družine gozdnih delavcev z veseljem pričakujejo vsakokratne izlete in se jih udeležujejo v kar največjem mogočem številu.

Zadnja in prav tako nova prvina v izrabi prostega časa so dopusti, ki jih je uveljavila zakonodaja po osvoboditvi. Toda starejši gozdni delavci še dandanes le izjemoma izrabljajo svoj dopust kot prosti čas. Deloma jim v resnici narekuje potreba, da uporabljajo dopust za domača dela, poleg tega pa morajo odslužiti zemljo, ki jim jo odstopajo kmetje za krompir in žito. Čeprav je teh del zares veliko, bi bilo vendarle mogoče izrabiti dopust tudi v drugačne namene. Temu pa se upira njihovo razmerje do dela, kakršno je bilo značilno za dobo do druge svetovne vojske in kakršno je po veliki večini značilno za starejše delavce tudi v današnjih dneh. Od malega razen ob nedeljah in praznikih niso poznali nobenega prostega časa, bili so navajeni delati tako rekoč dobesedno od zore do mraka. Šlo jim je za kar največji mogoči zaslužek, tega pa so lahko dosegali s kar največ dela. Tako so si v določenem obsegu vse življenje sami oblikovali svoj zaslužek. Opredeljeno razmerje do dela je omogočalo tudi to, da so bili na gozdno delo, zlasti pred drugo svetovno vojsko, sprejeti le popolnoma zdravi delavci. Takšnega, aktivnega razmerja do dela so se navadili že od vsega začetka, in razume se, da se v tem na stara leta niso spremenili.

Čeprav bi torej obseg domačih del dandanes vendarle dovoljeval, da bi izrabljali dopust tudi kot resnične počitnice ali oddih, se jim zdi za kaj takega škoda časa in denarja. Nesprejemljivo jim je, da bi v počitniškem domu podjetja na morju prebili teden dni ali več brez dela in porabljali ob tem večje ali manjše vsote denarja. Mimo tega tukaj deluje tudi nakazana odljudnost gozdnih delavcev v stikih z neznanimi ljudmi, ki so na počitnicah v teh domovih, prav tako pa podobni občutki zato, ker povečini ne znajo plavati, ne glede na to, da so na svojih obmorskih izletih ugotovili, da nimajo za takšne počitnice primerne obleke. Tako praviloma noben starejši gozdni delavec ne izrablja dopusta za počitniški oddih. Največ, kar si v tem pogledu privoščijo, je to, da redki od njih odidejo za kak dan k bližnjim sorodnikom. Le v povsem izjemnih primerih so šli starejši gozdni delavci iz območja Močnika na počitnice na morje, vendar gre za to zasluga tamkajšnjemu logarju in njegovemu posebnemu, toplemu in očetovskemu razmerju do delavcev, ki mu zaupajo in so sledili celo tudi njegovim zadevnim nasvetom. Kot rečeno, pa so to izrečno izjemni primeri. Tudi mlajši delavci redkeje izrabljajo svoj dopust za počitnice.

XXXXXX

Če sklenemo pričujoča izvajanja, ugotavljamo, da se po osvoboditvi izraba prostega časa pri starejših gozdnih delavcih na južnem Pohorju med tednom praviloma ni spremenila. Izjemo pomeni v tem pogledu poslušanje radia in v neznatni meri gledanje televizije. Precej več pa poslušajo radio in gledajo televizijo ob nedeljah in praznikih, medtem ko je sicer tudi tedaj izraba prostega časa doma (pri počitku in v družbi) v poglavitnem enaka, kakor je bila pred osvoboditvijo, razen branja, saj se je v zadnjem času obsežno uveljavilo branje listov. Večje so spremembe v izrabi prostega časa zdoma. Nekateri starejši delavci so po osvoboditvi obiskovali filmske predstave, čeprav so jih samo deloma razumeli in čeprav so jim bile všeč samo tiste s kar najbolj živo vsebino, nekateri pa so obiskovali tudi amaterske dramske predstave in gostujoče skupine narodno-zabavne glasbe v bližnjih večjih naseljih. Pred kratkim so se začeli tudi skupinski obiski mariborskega gledališča. Po drugi strani pa so se precej nehale veselice. Tudi obiski gostiln so postali redkejši, do neke meje prav tako poraba alkohola. In naposled so nova prvina v izrabi prostega časa daljši izleti, ki jih prirejajo sindikati. Dopustov pa vse do danes ne izrabljajo kot prosti čas.

Če je ostala izraba prostega časa med tednom v poglavitnem enaka, kakor je bila pred drugo svetovno vojsko, je to tako zato, ker je ostalo razmerje do dela ali, natančneje, do zaslužka po veliki večini enako kakor pred osvoboditvijo. Na ugotovljene spremembe v izrabi prostega časa med tednom kakor tudi ob nedeljah in praznikih je vplival deloma zgled mlajših delavcev, zlasti tistih, ki niso izvirali iz družin predvojnih gozdnih delavcev. Ti so se zvečine šolali in služili vojaščino po 1945 in tako zrasli v temeljno drugih razmerah kakor njihovi starejši vrstniki (gozdni delavci, ki so prišli v ta poklic po osvoboditvi, so si, kot rečeno, prvi kupili radijske sprejemnike in se prvi naročili na liste). Nadalje je vplivala elektrifikacija, nekaj širše splošno obzorje in zanimanje, ki je izviralo iz sodelovanja v dogajanjih med okupacijo in narodnoosvobodilnim bojem, sindikalna dejavnost, ki jih je navadila delnega branja časnikov, jim največkrat omogočila gledanje televizije in organizirala obiske gledališča in izlete, dlje časa pa tudi veselice, in končno kulturno-prosvetno delo v bližnjih večjih naseljih, ki je pomagalo oblikovati izrabo prostega časa naših gozdnih delavcev s tem, da je poskrbelo za nove kinematografe in amaterske dramske predstave v naseljih na vznožju južnega Pohorja. Spremembe v izrabi prostega časa grejo potemtakem le v majhni meri na rovaš starejših gozdnih delavcev samih. Najpomembnejši so bili v tem pogledu uspehi sindikalnih prizadevanj, v manjšem obsegu pa so nastale zadevne spremembe zavoljo neke vrste tekmovanja starejših gozdnih delavcev z mlajšimi pri sprejemanju posameznih kulturnih dobrin. Siceršnje pobude pri spremembah v izrabi prostega časa po osvoboditvi so bile pri obravnavanih gozdnih delavcih skromnejše.

SUMMARY

THE SPENDING OF THE FREE TIME BY THE OLDER FOREST WORKERS IN THE AREA OF THE SOUTHERN POHORJE MOUNTAINS SINCE THE SECOND WORLD WAR

The present study tries to survey and explain the way how the workers from the former large forest estates of souther Pohorje spend their free time. From the second half of the XXth century onward we find in this area permanently employed forest workers who lived most frequently in special hamlets or separate buildings built for them by their employers. Here the workers had also at their disposal gardens, fields, and parts of the area where the forest had recently been cut. Other forest workers in this area were employed in the same job before the Second World War temporarily only. After 1945 the number of permanently employed forest workers in the area of southern Pohorje has been increased. These newly employed workers have not been taken into consideration in the present study; nevertheless we think that a study covering the older workers only, that is, those who were in the same employment already before the Second World War, can be illuminating because it makes possible a comparison of certain conditions under two different social systems among the same social group; such a possibility does not exist if we had taken into consideration the younger, postwar workers because the latter lived before the war, most frequently as children, largely among other social strata.

Concluding the findings of the above paragraph, we see that the way how these workers spend their free time has on the whole remained unchanged in the area of the southern Pohorje: before and after the war they have used their free time working at home or at the neighbouring farms where there has been a shortage of manpower. Something new in this connection, however, represents the listening to the wireless: during the middle of the sixties we find a wireless set in practically every worker's house; to a lesser degree also the viewing of the television which they themselves do not possess but which they have available in the homes of their trade union, as well as at the homes of the foresters and of some neighbouring peasants. On sundays and on holidays they listen much more to the wireless and view the television, while on the whole even on such days they spend their free time at home (resting or in company either at their own homes or at that of their neighbours) mainly in the same way as before the Second World War (on such days in some places they play at cards, occasionally they sing or dance). An exception is the reading: before the Second World War they rarely read books, and even more rarely the newspapers. Recently, however, the reading of newspapers has become widely spread (not, however, the reading of books). Larger differences can be observed in the way how these workers spend their free time out of home. During the last two decennia some older forest workers have occasionally attended cinemas, even if they have only partly understood the film (they prefer films with lively contents), some have even attended dramatic performances given by amateur groups, and the performances of visiting groups that gave the so-called popular music in the neighbouring larger settlements. Recently they have begun to visit in groups the performances of the Slovene National Theatre in Maribor. On the other hand the festivals occasioned by various consecrations which the workers had attended in the neighbouring settlements have since 1945 sunk more and more into oblivion. The visits to taverns in which they had earlier spent almost as much of their free time as at home have now become rarer, and the consumption of alcohol has therefore also been decreased to a certain degree. Finally a new element in the way how the free time is spent by these workers can be seen in longer excursions which are arranged by the trade union. The vacation, however, has so far never been used as an actual free time.

The fact that the free time is spent during the week on the whole in the same way as it was before the Second World War can be explained so that among a large majority of these workers their needs as well as their active attitu-

de towards work have largely remained the same as before. The changes that can be observed in the way how the free time is spent during the week, as well as on sundays and holidays, have been introduced partly under the influence of younger workers or of prewar workers (especially those that have not come from the families of the prewar forest workers) that in a large majority went to the schools and served the military service after 1945, and who have thus grown up in essentially changed conditions, compared with those of their older contemporaries (the forest workers who have entered this occupation after the Second World War have been the first who have bought wireless sets and who have subscribed for newspapers). Partly these changes have been due to the electrification which has spread into these regions largely only after the end of the Second World War, and to somewhat wider outlooks and interests caused by the events during the Second World War and by the participation of the forest workers in the struggle for national liberation, as well as by their actavity in trade union after the war; partly also by the reading of newspapers: trough many years the organ of the trade unions has been provided to them free of charge by the trade union organization. The trade union has also enabled them to view the television, it organized visits to theatres and excursions. Finally it is due to the cultural — educational work in the nearby larger settlements which has also contributed to the changes, how the free time is spent, through the introduction of cinemas and through the theatre programmes given by amateur groups in various settlements at the foot of the southern Pohorje. Thus the changes in the way how the free time is spent by the forest workers in this area can to a small degree only be attributed to the older forest workers themselves. In this connection most important have been the endeavours of the trade union; to a smaller extent these changes can be attributed to a kind of a competition between the older and younger forest workers in the reception of certain cultural goods. Other initiatives which have led to the changes in the way how the free time is spent by these workers after the Second World War have been more insignificant.